

ԲԱՐՈՅՑԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ԺԴ. ՅԱՐԻ 1900

Էպոքիան 10 ֆր. սուկ - 4 ռու.
Վեցամսամյա 6 ֆր. ուսկ - 2 ռու. 50 հ.
Մեկ թիվ կազմէ 1 ֆր. - 50 հ.

ԹԻՒ 8, ՊԳԱԱՑՈՒ

ՊՐԱՍՈՐ ՄՆԵՎԱՆ

ՊԱՅՍԱԿԱՆ

ՀՈՒՐԻՔ

(Հայության բարեկանութեան գրք)

10.

պիտիոսոններն եւ աշխարհականք ճարտարապետութեան զարգացման հետ խնամք տարած են նկարչութեան աշխարդացմանն: Կարուներու գլխաւոր միւթեն էր Արբաց

կեանքը Երբ նկարչէ մը պէտքը լլար՝ եպիսկոպոսին կը դիմուէր: Պետութիւնն աղջնեց այս ձաւում: Ներուն կոստանդինոս Եթե արտօնութիւններ տուաւ նկարիչներն եւ իմանկար շնորշներն. 375ին կայսերական հրովարտակ մ'աւելի արտօնութիւններ տուաւ: Կարեւոր է գրիգորի Նաղիանցաց: Այ գեղարտեստական դատաստամը

թէ (Տաղ վան իւր ժէ, աես Migne, XXXVII, 1262) թէ Լաւագյոն նկարիչն է այն որ իւր պատկերներուն կինդամի կիրապարանք, կեանք կը ներշնչէ, քան այն որ գեղցիկ գոյներ առցի իրարու կը խառնէ. Եւն (աես նաև իւր միւս խօսերը՝ անդ 1220, ճառ 17, եւն) քրիստոնէական հին նկարչութիւնը զարգացած է գլխաւորաբար դամբաններու նկարագեղաւթենէն: Որ սովորութիւնը հնաթենէն առած էր քրիստոնէութիւնը: Նկարներու գլխաւոր նիւթն է Ա. Գոյց պատմութիւնը՝ Ըգամ եւ Եւա, ոյ առագանով Աբրահամը զոհը Մովլէս, Գամիել առիւններու մէջ երեք մանկութեն հնացին մէջ, Յովին, Ղազարու յարութիւն, ծնննն և յայննութիւն քրիստոնի, բժշկութիւն անդամականն, անատեսելն, կորին եւն, ծղայի համբառալը, Հովիւ բարի, Չուկ (Նշան քրիստոնի), աղջմող կանայք, եւն. բաց աստի նշանակներն գառ, ձուկ, աղաւնի, սիրամարդ, փիւնիկ, արմաւ, պատկ, թագ, նաւ, Որփես, երոս եւ զարիէ գամբանական նկարչութեան գլխաւոր նկարներն են գետնադամբաններու նկարչութիւնքն որոնց կարգէն համարելու էր անձաւաշնարհն որմնանկարները, մեծագործ ստեղծագործութիւններ չեն, այլ գեղարտեստի համեստ արտադրութիւններ: Իրենց կրօնական-նշանակական նպատակն օրոշ շափի մը մէջ կը պահէր արտեստը, գարձեալ տեղը՝ ստօբերկեայ գամբառաններ, որ հազիւ քիւ մը կը լուսաւորուէին լապտերով, անհնար կ'ընէր նրբին

1 Ձեռ բարեւ՝ ճառ է Բարչ. դէ. գ. (Անդամական հայություն) գր. Կիւսացի ճառ է Ա. Բ. Բունչ.:

մանրամասնութիւններ նկարել. միայն զօրաւորք գծագրութիւն մ'եւ առցցի երանգներ յաջաշութիւն կրնային տալ Անոր Համբար շըջառք գծերը լցն են ու մըին, գցները քիչ փոփոխուած եւ խիստ ու պայծառ դիմուածն է միշտ ընդհանուր տպաւորութիւնն. ուստի թէ կերպարաններն եւ թէ ճայր անդամները (ոտքեւն) անինամ նկարուած են. Ազգոց նկարներուն մշշ աւարուածնակ անձնութիւններ կը տեսնաւին: Հին գպրոցին կենդանաւթիւնը կը անծանվի տակաւին զգեստաներուն մէջ էր կը նկարութեան արտօսանին մասին տակաւին ուսումնակրիստութիւններ եղած չըպարու՞ որս գտաստան մ'ընկել չընկ կրնար, ապահով է միայն որ թէ թօց և թէ չըր յատակի վրայ կը նկարուէր (ան Շուլցէ):

Պահպերներու Նիւթն է ամենամեծ մասմբ Փրկիչն ու Աստվածամայրը, միշտ շրջապատռած Վապեալներէ եւ Արքերէ։ Քրիստոս միշտ նկարուած է մօրուզք, իրեւ տիգոր առանական գեղեցիկութեան՝ Շնութեան իմաստով՝ Գալար մը եւ գիրք կը ցուցընեն զիկն իրը Արդապետ աշխարհի եւ իր քարոզած նօսքը։ Զիկը կը պատէ (— նիշէկ նաեւ իրեւ հետ նկարուած արքայքն Սաւորդ, Դահիկ եւ Հերոդէս) փառաց պատկ մը, երբեմն իրը պատ երեմն իրը շըլանեած, յաման եւ առօրոգինն պահէնըլ։ Հոգին սուրբ կը գտնենք Նկարուած իրը աղաւանի, (Հման, Ցառավար, Գ, 167) Դ։ դարւն ի վեր քրիստոնէական արուեստին մէջ կը մանեն հրշշատներ՝ մէն թուով, մինչդեռ աւելի յառաջ այս կերպարանքները ցանցառ են։ Թեւեւոր կերպարանքներու ամոռով խմելու երկար շարքով կը պատեն քիւերը։ Հրեշտակին տիպարը նշյան է ընդհանրապէս Շնութեան ձեւու երուն հետ։ զից երիտասարդ պատգ ամաբեր չերմէսի եւ գասական արուեստի բազմաւեսակ թեւեւոր կերպարանքներն ուղղամիշներ տուածն են նշյան ձեւը փախանցած է քրիստոնէականին։ Արևելքի մէջ թիւն կրծական ըմբռնմանց եւ թէ գերազանցութեան մէջ հրեշտակաց գերագոյն աստիճանն է իր հրեշտակապեան Միքայէլ՝ պատերազմիկի կերպարանքնուն։ Առաքեալները որ անմօրուս կը նկարուէնին, Դ, գարեւն վեր կը սկսին մօրուզք երեւալ, եւ այս ձեւը տիրող Շրլայ։ աւետարանչչաց վրայ կը տեսնուին իրենց նշանակները՝ արծիւ (Ցովչ.) ցուլ (Ղաւկ.), հրեշտակ (Ցառավար)։ եւ առիւն (Մարգի.,) որ նշանակները ծագած են Յայսն։ Գ, 6 եւն եւ Եզեկի. Ա, 55 եւն տիեզերուն ըմբռնմանց մատագու-

թենէն (ըստ Շուլցի) Մարիամ-Աղօմզագ արպարին վկայ որ շատ յաճախ է, խօսած է Յ. Ստեփանովսկի 1893թն քրիստոնէական համաստենական եկեղեց, պատմութեան հասկանական եռամսմաթերթին մէջ, ինչպէս բարձանքակ իրականդեան գեղարվաստութեան նոյնակա կազմագովազգան որմանակարներուն մէջ կը ատենութիւն նաև զուտ մարդկային դիպուածներ, մանկութիւն, միրուաթիւն, ընտանեական ընթրիք, հարսանիք, մահ և թաղում, տեղեր, երիքի, ծով, գետեր, աղբայիներ, լեռներ, քաղցրաներ, ասրւոյ եղանակներ, մարգարետեսիններ եւ ծաղիկներ:

Հին գեղարվեստի Փոքր Ասիմա անցնին
երկու կերպով մասն ելու ենք: Գիտենք որ գեղ-
արվեստին հետ անոր արուեստն աշ հին Հռո-
մեն անցաւ Բռուպոր՝ կոստանդիիանոսի Նոր Հռոմը,
տասի մատե Փոքր Ասիմա ալ: Խայց Աշերքան-
զրիս ալ քաղաքակրթութեան եւ գեղարվեստի
կենդրու մըն էր, որ իւրի մարուանինը բարա-
ծեց մինչեւ Աշխեն Ասորի Համբուլ: Կոտր հա-
մար կատարագովից մէջ կը գտնենք թէ բիւ-
զանդական եւ թէ յունանեան-կերպաստին ազ-
գեցութիւնը: Անոն կը գտնեածնուո՞ի ինքուու-
աւելյ ու ժամանակաշընչ իւ իւրինէր, եւ թէնի
յաճախ կը լընկը որ դամբարցի կօնսարդեր
գտնված են այն Ա. լեռը, Աթոսի Նկարիչներն
աւելի ազգուած են ն. Պոլյէն քան Ասիմյէն:
Աթօսի վրայ վանականը կ'երեւան 84Հին: այն
ալ տեղեկութիւն տուողն է մատենագիր մ'որ
իրը երիտ դար աւելի ուշ կ'ապրէր: Սակայն թէ
Աթօսի վրայ կօնսարդեր կայսին, կը հաստատուի
նաեւ յիշատակարաններուով:³ Աթօսի Լաւրա
(Լաւրա) վայքը կը պարէի իրը հնագօյն եւ մե-
ծայրգիր վանքը: Սակայն անոր հիմնարկութիւնն
եղած է 963ին Աթօնասի ձեռքոք: Ընդհանրա-
պէս այս անձն եղած է որ Աթօսի հաստատուն
ձեւերով կաղապարուած վանական կեանքն
ստեղծած է եւ անոր այն մեծ հուշկը տուած:⁴

186- H. Brockhaus, die Kunst in den Athos-
klöstern. Leipzig. 1893.

Wien, Leipzig, 1893.
a) **Langlois**, le mont Athos 1867, p. 81.
b) **G. Schäfer**, das Handbuch der Malerei
vom Berg Athos. Das "Μήτρα Θεού της Αγίας Μονής του Αθωνού
(Εμμηνέλα τῆς Σωτηραφικῆς)" ή, φαστή, η μητέρα της θεού της Αγίας Μονής του Αθωνού είναι οι απόδικοι πάντες οι οποίοι αποκαταστήσουν σωτηρίαν στους άρρενες και γυναικείους ιεραρχούς. Οι θεοί που αποκαταστήσουν σωτηρίαν στους άρρενες και γυναικείους ιεραρχούς είναι οι θεοί που αποκαταστήσουν σωτηρίαν στους άρρενες και γυναικείους ιεραρχούς.

բազուկներուն ափանց վրայ Արգէ եսի եւ Տաւ-
րոսի հոգերը, ուր մեղմ կիմային պատճեռու
կրնային իրը սորտամուտ կամ՝ սրողդղդիս ապրիլ
Արևատական աշխատութիւն եւ Հիւրասիրու-
թիւն կը ծաղկէր իրենց քավ, ինչպէս արևաւելքին
եւ արեաւաւորի բողոք սուրբ ատեղերը, Լեւիդիսիս
յշշած բազմամիթի վանքերէն միաց շրջան այսօր
աղ ծաղկած են, այսինքն նոյն Լեւիդիսիս քնար-
կարանն ի Անդրդեկերէ, Ս. Ծովէն, Պողոսուան-
(Կարապետի) վանքն ի Փլատիանս, Ս. Հեղինեւի
հիմնարկած վանքն Հրեշտակապետ (շան Տաւ-
արշան) սոյսօն համարատաշ, Հայոց մեծ վանքը
Ս. Կարապետ, Ս. Դանիէլ, որոց մեծն աղ
Արդէու շերան ոտքն են: Սակայն անհետացած,
մարտան ո կրծեանուած է այն կրօնական կեանքն
որ երբեմ կ'եռու հասպատգովիկից միւս վանա-
տեղիները, ի գուրքէմ, Խօսանդրու-Նիզիմարտ
(Կարարհիսար). Մակելլոս, Նիւսա, Կարինան,
Պառնատոս, Տոկիսոս եւ շատ որդիշ ատեղեր, զո-
րովք մի առ մի կը յիշէ Լեւիդիսիս կապատգովիկից
տասն եկեղեցերուն շըրջաններուն բաժանացած
կարգաւ, եւ որուն մասին կը լուրջ գրիգոր Կիւ-
սացի թէ ուրիշ որեւէ երկիր մ'այնաւի տա-
ճարներ չէ կառացած որչափ իւր Տայրէնիքը,
ուղին վանքերուն մէջ մշակուած գեղարտեսանին
մասնին աղ այլեւայլ սերեկութիւններ կան: Ցովէ:
Ոսկերեան հիացմանը կը ներբազէ խաչին փա-
ռաւուրութիւնն գեղարտեսանն ձեռօք: (Տառք I,
151), Եւսեբիս Կոստանդիանոս վարքին մէջ՝
մարտիրոսց փառաւորութիւնն Աստերիս Ուժո-
սափացի պրուճոյն Ներքմայի նկարը. Գրիգոր
Կիւսացի՛ Տեառն մերց շըրջանաց նկարներն,
եւ աելի որոշ՝ մարտիրոսց վկայութեանց
պատկերացմաներն. (բան առ Թէուու:)

Անհետայած ու մարտա են նաև չքեղ
ու խաթը ու տօները, որնցնով լի են Ս. Հարց
Նամակներն ու Տառերը: Զատիկի, Հոգեգալուստ,
Համբարձում, Վանադ եւ սրբոց Գորգիստի,
Մամասյ, Մերկիսրիսի եւ զունկիանոսի տօ-
ները՝ երկար պահքէ ետքը՝ մեծ չքեղովթեամբ
կը հատարութին ջահաւորեալ կամ լուսավա-
ռեամբ (լայրորգործ յա փառաշայն.) Կապ-
պատովիլի իրաւոմքը ուղեղ Հաւատոյ եւ քրիս-
տոնէական հաւատարմութեան գատական երկիրն
էր, ինչպէս արգէն գովուուեամբ կը գրուատ-
շաղինական Աստուածաբանը. (Ճառ. 1: Խեթ
որիշ Երկիրներ 4: մեծ Արքով իւ պարծին,
ինչպէս Եդիսոսով՝ Ամանասով, Ասորիք՝ Յաջ.՝
Ասկերեանոն, Խոսահա՛ Ամրուսիսով եւ Ափ-
րիկէ՝ Ազգասինոսով, Գաբրիաց երկիրը կը փայլի

եօթնասահղոց մը՝ Փիրֆիլատոս, Կր. Ասուռակ-
աբրան, Ղեղագիս, Բարսեղ Մեծ, Երիշո Գրի-
գոր (Նազ. և Անի) եւ Ամիկիցը ու Խոնիսիք:
Կաեւ այսօր խորոնէ կրթական որի մ'արմա-
ռացած է այս երկրին մեջ:

11.

Միւս կողմաններց ժայն ժամանակին կազմված գովազդիք կը Նկարագրութիւն իրեւ վաս, գերի, կռաւասէր եւ խօրամաններ, արծաթասէր, չուայ- տութեան մէտ, սատիս եւ անհաւասարիմ ժազզուրդ մը: Ամենն աելի Խիփոր Պեղառն սիցին է այս մասին տեղեկաթիւններ տուողն, որ Գրիգորն քիչ մ'ուտքը եւ դարձն սկիզբը ու պարբերութեան մնացէ նւրբէ Աւրան կ'ըստ Կազմի անշաղոց կինագրութեան մէջ Կ այս մասն ողդի ըլ Նկարագրին ընդհանուր առարագքութիւններ յանձն պահպապաշարմանէ եւ ազդային տաելութիւններ յառաջ կու գոն, բայց ճիշդ պատեղ կան ովելայլ պարագաներ, որոնք կը վկայն թէ Խիփորի Նկարագրութիւնը՝ թէպէս եւ թէրեւ շափազանցուած, գոնէ ուու չէ: Ծիչեցինք արդէն երկրին Շատրվանագութիւններն որ հեթանոսաթեան ժամանակ կամանայի քրոնականն որ արքայն հետկամանաեւ անկէ կը իշխնէր, անհամար Հարստութիւն անէր կը առանենքու, և Սարարածի ժամանակ 6000 մէննասապսիկներ՝ այս որ կին. եւ ասի ողդին մէտայս վնասակար էր: Արքայն զառ, ովնուական աները տէր եխն ըրոց հովին, եւ եղացին սահպուած էր նցն երկիրը գործել իրեւ գերի: Առափ շատ նկարագրական է խի- փորի Խօսքը թէ կազմագովակացիք որիշ կենար ունին բայց ծառայութիւն ու երկրագործուա- թիւն: Գրիգոր ալ կը տրամիչ իւր աղդին՝ յասա- պէս Նավինաղացոց՝ բարոց ապականութեան լոյց, եւ ժողովրդական տաածը՝ Գամբացին ալ անհամար կ վատահաւացին իրենց արևուած ազատութիւնը եխն ուղեր ընդունել Գամբացիները: (աետ- աւասինս իւր, 2): Յաջորդ գարերոց զինուորա- նան աշխարհական պետութեան որոն նահանգ զար, կապագովովիսին, հանգամանկները յար- ուած չեն բարոց վայս լաւագյն աղճեցութիւն ընելու: Յամար են այս ժամանակի պատմու-

¹ C. Ullmann, Biogr. d. hl. Theologen Gregor von Nazianz. Darmstadt 1825, p. 13.

թեան եւ նոյն իսկ գրիգորի կենաց պատմութեան մէջ խստութիւն եւ կեզքը լը ըշաբաղցութիւն կայսերական պաշտօնեաներու կողմանէ, դիմադարձութիւն եւ ապաստամբութիւն սուրբ նացուած ժողովզեան կողմանէ Սակայն ճիշդ այլառածած սերնդան մը մէջն բարձրագոյն հոգի մը իր զարթուացնե թոք ծառաներն ու գործիչները, եւ արիթ ապականութեան գէմ կը կազմուին ապիկ նկարագրիներ աւելի հասատուն եւ աւելի բացորաց Այսպէս ալ կապա պատովիիս Դ. գարուն ընթացքին մէջ ծնած է շարք մը մեծանչչակ Ո. Հարց Այս հէտո կը շնչառ նոյն իսիդոր ալ (ep. I, 151 առ պրիսկո Գամբացի), աւելցնելով որիշ թղթին մը մէջ (I, 352) թէ նոյն իսկ այս բանս որ այնչափ նշանաւոր անձննը ծնած են հոս, կը ցացընէ Գամբաց ապականութեան ոչ թէ՝ «մասնին ըստ թիւն» (πονηρία ἐμψήστος) այլ իրենց յանացանք ըլլութ Անհանատութիւն յանդիմանութիւնը կը գտնենք նոյն իսիդորի այն անամենեան մէջ, որ իր բարքութիւնը կը թափէ Սուորին ծդիպափի Գիդանտիքան անձն իւսակափն վրայ՝ որ ծննդեամբ կապատովիացի մըն էր Առ Գիդիմութղթին մէջ (ep. I, 281) կը գրէ բառ առ այսպէս՝ «Քանի որ այս մարդկան չարութիւնը զրով աւանդուած աւնիս, կը զարմանան գոյն Գիդանտիքի վրայ Խորամաննէ ու ապականած է բըզր ցեղը, չ'ուրախանար խաղաղութեամբ, կռաւասէր է եւ նոյն աղջիկնեն բացըր ու զան բիելով Առ շնչէ լաւ կը խօսի, ետք եղ կը նախատեն զ գեղեւ Խորեբայ, անամթօ, լիրը, վատ, ծաղածու, գերի, խարդախ, մարդասեաց, Տպարտ, բարեկանութ յաջողութեամբ արամող ու գիդանտութեամբ անյատ ուրախացոց, պաշտօնութեան պատրուակի տակ գեղեցիկ կանայք գ երի տանելով, ընչափացութեամբ բարելացներէն ալ վեր են, քաջ ստախոս եւ ստերդութեան պատրաստ Խնչպէս որ ամենայսուի եւ ամենատելի Գիդանտիքուը կը ճանչնաս, նոյն համարէ բոլոր կապատովիացինն, նոյն համարէ բոլոր կապատովիացինն (տօն Երγաւետօս օսդրցնեաց) հնու, կը ոռուեն այս գինեմները, կը բարիս-

12.

Հնաթեան վերջըն երթարով սկսան յա-
մանել շնառանակնան սրբութեանց բոնարարու-
թիւն՝ օտար դիախներ զնենելով կամ դամբարան-
ներն իսկ հոգոպատելով. և ասի շանք կը լլար ա-
պահովել շիրթմենը կրօնակին եւ քաղաքական
իրավունք միջներով:¹ Տատ բազմաթիւ են
դամբանագրեր՝ որոնք հիմ որինաց համեմա-
քարանակն պատահ կը սպառնան գերեզմանի
հանիքստան բանաբարուներուն. արդէն Սոլոնեան
օքենք կար չիրիմենը զնամելուն եւ կողոպատելուն
գէմ. (Կիկ. Օքենք Բ. Կը.) Բայց թէ այսպիսի
հոգոպատա արքէն հնացցն ժամանակ յաճախ
էր, կը ցուցըն ինքնաձեւ տυմբարուչօց (դամ-
բանակրկիտ) բառին դցութիւնը. Առանց գէմ

¹ Erwin Rohde, „Psyche“ 1894, p. 830 ff.

Հրատարակմեցան Դ. Պարուն բազմմթիւ կայսերական Հրովարտակները. (Թէքոգանակ Օրէնք ԺԴ. Ժէ, Եւն) Քանինփոփոք Եփեսացայ, Քարիտոնի եւ այլ վէպերու մէջ ստվարական ափառ մին են գերեզմանակապաւաները. Եւ նոյն իսկ Կունտիլիսանու բեմբասացութեանց մէջ¹ Գրիգոր Նաղանազացի 100ի չափ վերասառութիւններ գրած է գերեզմանակի հիններու. Գէմ: Դ. Պարէն վեր կ'երեւայ թէ քրիտանեայք պահանձու ողորոշ էին հեթանուաց շըրիմերը. Նոյն իսկ եկեղեցականք մասնակցած կ'երեւան. (աես Վաղենիսիանու. Օրէնք Ե, Ritter p. 111.) Եդիական մենակեաց մը յառաջ աւաղպակց պես եւ գերեզմանց կողպատիչ, էր. (աես Ռուփինու՝ նկ. թար. 9, p. 466.) Տեխուի իւր հոչակաւոր գործին մէջ² ազդ խօսքերով կը Ակարագրէ աշխատու ընչափաց կապագովիաց ցեղաք հին Արշակունականց եւ շըրիմերուն փացացւմ: «Հոչակաւոր աւաղը երեւաներէն մին Գրիգոր Նաղանազացի, Նպիկապաւ Սասիմաց, կը ցուցընէ Գալիքացիքը թշառութեան մը պատշաճ եւ գիակողոպատ թեան ամեթափ արուեստին անձնատար: Ասից մէջ հեթանուաթիւն մարելն ի վեր եւ երբ գեղացիք ալ չէին վախնար ոչ գժոխց-գից պատասխաներէն եւ ոչ այն տուգանց պատիներէն որոց կը գատապարուելին շըրիմեակապաւաները, նոր աեսակ արուեստ մ'երեւան եկաւ. որ ի սկզբան շահարեր էր: Անթիւ դամբան անձնաներուն ամէն մէկը՝ որով ժայռի մէջ պեղուած են, բայ ի մոռեցն ամինէնին կը պարագանէր որևէ նույն մ'ալ գամբանին պահապան գիցաւ հայոց, Պարձել՝ գոհանէն գէնէր բանկապաւ գիւղին համաշխատ: Անդունք տու կ'ի կը բանկապաւ աւելի անձնաներէն:

Վորդն եղած, մշեգնութեամբ հետամուռ եղան այս սրբապիշտ գերեզմանակապատիւնց, ուրի իրենց ընթարացանթիւնը մէծ առաք կը գտնէր: Բայց գլխաւորաբար հեթանուաց շըրիմերը կը կողպատին, ինաց Յ. Գրիգոր Դ. Աղիանից անձ մը գնել այս եղաւգործ քանգմանց՝ որոնց զնէ կ'ըլլային նոյն իսկ յիշատակարանները, բայց չ'երեւար որ իւր խօսքերուն շատ լուզ եղած ըլլայ: Ասոյ վուշը կ'առն. Ս. Եպիկոսոսց բազմինի վերասառ թիւններով, որոնցմէ 80էն աւելի մեջ հասած են, յօրինուած կ'երեւան իրը 372ին, Եւն. (աես Դ. Նազ. Վերասառ. Ճմէ: թար. 146.)

Դաւեւ. Ս. Բարսեղ Կողբայ կապպագով կացւց աղբատաթիւնը: Անկն իսկ նեղն էր, եւ ոչ արգագիր (εἰς τάχος γραφών) մը կիւար գտնէլ: (Migne, Հար. Լր, Թալմէ մէն.) ծամր եկեղեցական պատիները ալ գրած է գ. երեզման աւելիսանք գեմ: (աես Կ. Գ. Գրիգորի 80 վերասառ թիւնները իւր հայրենակաց քանգման կատարութեան եւ ընչափացութեան գէմ: Աղջուած են մեծաւ մասամբ Մարտինիան կուսակալին, (աես Վերասառ. Խար. Եւն:) Ահա պինակ մ'այս վերասառութեանց:

(Հ. Ե.) «Դամբանը եւ անձնաք եւ լուսներ եւ ուղեւորք նորացէք շիրման, որոցէք աւերին: Ունակութ տու կ'ի կը բանկապաւ գիւղին համաշխատ: Ուղացէք գիւղինսի աւերին:»

(Ղ. Գ.) «Դամբան էին զարծարք շրջակա մարգան, Այժմ ու կ'սթու գերեզմանակապաւ անձնան:

Ուրաք ործութիւնն մշակի արմատածած ու արածուած էր: Շաս պայծառ կը անձնուի այս Գրիգորի հիւսացաց կանանական թշթէն (անդ. Խա, Էջ 233) որ ալ ներողամիտ ալզք ստիպուած էր նայիլ եւ չէր համարձակելր բացէ ի բաց գատապարանը գերեզման բացողները: Ալ ի՞նչ պէս կ'ինային հին շըրիմերն եւ յիշատակարանը ինայուիլ երբ նոյն իսկ Սուրբ Եպիսկոպոս մը ստիպուած է ընդունիլ թէ պէտք է զանազանութիւնն ընել կողպուաներուն մէջ. Թէ ինչ նպատակի կը գործածէ կապտիչը իւր աւարը, օրինակի համար՝ երբ իւր անձնական տունը շինելու կը գործածէ քարերն եւն, քանի որ այս անպարի ստիպութիւնն անցամ մըտիրապետած է:

Կը նաև արդ զարմանալոր հազարաւոր անձնաներու երիկին այցելելով՝ միայն ամէն բանէ ն-ունու ու զարու ունչի գտամբ, ծածկուած միայն որմանակարներով՝ զրոնք իւղորդել անհոր էր:

Յօդուածն աւարտած էր, երբ Մարքարտ դիսնականէն որ արդէն 1896ին ուսութեամսի-

¹ Տես H. Zimmerer, Declamation in Catilinam. München, 1886.

² Texier, Description de l'Asie Mineure, II, Paris 1849, p. 21.

րած է դրոգորի տուած տեղեկութիւնն պահառական եւ կապագովկեան իշխանութեանց մասին, ընդունեցակը Տեսեւեալ տեղեկութիւնն: “Ստրաբոնի ըստել թէ Կապագագովկիտ երկու սատրապութեան բաժնած էին Պարսկիները, ընդունելի է այնամի՞ որ ուշ ժամանակի Կապագագովկիտ բազարութած էր՝ Կապագագովկիտաց նահանգին եւ Կիլիկից թագաւորութեան մասերէն Սիալ և Ռայնախի Կարծիքը թէ Քանչոփունի ժամանակ Կապագագովկիտաց կը պարանակէր բոլոր երեխը մինչեւ Թաւրոս եւ թէ վերջնս

Կիլիկիյն բաժնաւած էր: Անձիշդէ և սեկլ թէ Մատակ մայրաքաղաք էր սատրապութեան: Սատրապութեան մայրաքաղաքն էր՝ Նոյն իսկ Արփարաթէսի և յօրով՝ Գաղղէրա՛ Իրի գետին վլայ, ինպէս գրամիերը կը վլայեն. Բաժնակ մայրաքաղաք կրնայ եղած ըլլալ մայն Արփարաթէս Առաջնեն ետք՝ իշխանութեան միրանքորութեան ասեն: Մարգարտ հա ան չէ նաեւ բախեցիք Կարծիքներուն, եւ Արփարաթեանց հետեւեալ Ֆէ-Ղէրունի-Նէ-Եւ կը կազմէ:

Կ-Գ-Գ-Ր-Ե-Ը	Լ-Հ-Ն-Ո-Ր-Ե-Ը	Լ-Հ-Ն-Ո-Ր-Ե-Ը	Լ-Հ-Ն-Ո-Ր-Ե-Ը
Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը
Դ-Ր-Ա-Ր-Ե-	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Թ-Ա-Վ-Ա-Ր-Ե-	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը
Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը
Կ-Գ-Գ-Ր-Ե-Ը	Լ-Հ-Ն-Ո-Ր-Ե-Ը	Լ-Հ-Ն-Ո-Ր-Ե-Ը	Լ-Հ-Ն-Ո-Ր-Ե-Ը
Դ-Ր-Ա-Ր-Ե-	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Թ-Ա-Վ-Ա-Ր-Ե-	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը
Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը	Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը

ԵՐԵՒԵՐԵԹԻ ՊԱԼՈՎՈՅ ՀՈԳԵԿՈՐ ԵՐԱՅՈՒԹԻ-
ԹԻ ԽՈՎԵԼ - Ս. Ա-Հ-Ե-Ւ-Ը ԵՐԵՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆ

Այս հոգեւոր եղայրութիւններն եւ ընկերութիւններն, որոնք կային ասեն մը Կերպայ, կային նաեւ Եղիսաբեթուպոլիս, ճշգիւ այս սահմանադրութեամբ ու նյոյն կանոններով: Արովչեաւե հոս ալ ինչպէս հօն, Սաեփանս Ռուշքայ, իրեւ առաքելական փոխանորդ՝ բասական ժամանակ ու յաջող կերպով գործած էր:

Բայց Եղիսաբեթուպոլիսոց անխորդ դարան կէստ ասդին, չէ թէ երեւ կամ չըր, այլ ին Հոգեւոր եղայրութիւն կար: Ասոնց ամեն մէկն, ինչպէս դիմէկ անէր էր սեպհական կանոնադրութիւններն ու նաեւ հարուստ գրա-
մագլուխը:

Արգէն 1758ին, Եղիսաբեթուպոլիս քա-
ղաքարաշութիւնն, այն առմէն որ — ըստ
մասին կայլաւատերութիւնը զնելու՝ ըստ մա-
սին իր պարութերը վճարելու համար — սատակի հարկաւորութիւն ունէր, հրաման իրկեց հա-
գեւոր եղայրութեանց առաջնորդներուն, որ
ըստ թէ գրամագլուխին, առանց իր հրամա-
նին, գտար տեղ մը գնեն կամ առանձնահանաց
շահու տան, հապա քաղքին արկը տեղաւորեն:

Աս եղայրութեանց դրամական վիճակը, նախընթաց գարուն դէպի ի վերջին անանի էր, որ մայր եկեղեցւցն շինութեանը համար կրցան 14.243 ֆիորդ ողոնթիւն ընել: Ասոնց մէջն ամենն ունեւորն ըլլալը Ս. Սաեփանսի Եղ-
իսաբեթիւն՝ առաւ 5229 ֆիորդն. — Ս. Գիշ-
գորի Լուսաւորչի եղայրութիւնը 2670 ֆիորին. — Ս. Երրորդութեանը՝ 2120 ֆիորին. եւ այլն
Աս եղայրութեանց կանոններուն մեծ մաս — որպէս համեմատ ամենը Ռուշքայն հիմա-
գրուած էին — յառաջարաննին գուրս առնե-
լով, գրեթէ բառ առ բառ ան կանոնները կը պարունակէին, որոնցնով կազմուած էին Կեր-
պայինները: Ասոնց բալանդակութիւնն արդէն
կը ձանցն անք:

Աս ընկերութիւններէն եւ ու մէկը մնացած
է այսօր: Ասկէ քանի մը տարի յառաջ վերա-
նորդուեցան Ս. Հաղորդութեան, կամ արքին
խօսքը Ս. Խորանի ընկերութիւնն, որ իրուե-
շարունակութիւն էր համարուի վաղեմի Ս. Հա-
ղորդութեան եղայրութեանը: Բայց ասոր Էռու-
թիւնը մայն յայնմ է, որ ամէտ ամիս պատա-
րած է գոյացութիւնն, առանց իր հրամա-
նին, գտար տեղ մը գնեն կամ առանձնահանաց
շահու տան, հապա քաղքին արկը տեղաւորեն:

Հայոց Մետրոպոլիտ Ալեքսանդր 1896, եղ.
50-95: